

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A FÉLELMEN TÚLI TARTOMÁNY POLGÁRAI*

Görömbei András írja egyik fontos munkájában, hogy az ötvenes évek elején a publikált magyar költészet soha nem tapasztalt sematikus egyhangúságba veszett. A megállapítás hatvan év elteltével is elgondolkodtató, de igazsága kétségbevonhatatlan, s ma már azt is tudjuk, hogy az érvénye alóli kivétel csak nagyon keveseknek jutott osztályrészül. Mi történt a háború előtt még az irányzatok és alkotói szemléletmódok sokféleségében bővelkedő magyar irodalomban, hogy már a bolsevizmus előszelei is megtántorították az irodalmi gondolat hőseit? Azon kívül, hogy a kísértet-járta Európa némi vonakodást követően lefeküdt a sztálini fenevadnak, sem a társadalomban, sem a szellemi életben nem történt semmi különös, csak elkezdődött a győzteshez, a politika és a gazdaság szocialista irányelveihez való igazodás.

Nincs ebben semmi kivetnivaló – gondolják talán ma is még sokan, hiszen az író is ember. Van családja, vannak érdekei, s a toll mégiscsak könnyebb bármelyik kéziszerszámnál. De hová lett a gerinc? Ugyan már! A kommunista pártosság elveihez, elvárásaihoz gerinc nélkül is lehet igazodni, csakis úgy lehet igazán. De voltak kivételek, akik másképpen gondolták! Görömbei fentebb megkezdett gondolatát a továbbiakban így folytatja: „*Remekművek azonban készültek a publikálás reménye nélkül is, másrészt pedig a nyilvánosság pillanatnyi lehetőségeit is felhasználta az irodalom arra, hogy tágítsa a leszorított szemhatárt.*” Saját felelősségemre hadd tegyem hozzá, hogy voltak a kivételek mellett bolondok is. Emlékezzünk a *Verecke* költőjére, '77 novemberében a halál kapujából visszaforduló Kovács Vilmos utolsó szavaira:

*Uram, marad itt még néhány bolond,
s ha most felemelsz, mindőjük nevét
füledbe mondom.*

*Oszd fel közöttük poklunknak felét.
Homlokuk jeles, nyakukban kolomp.
S vigyázzunk rájuk ott a porondon.*

* Elhangzott a Nagy Gáspár emlékkonferencián 2012. május 17-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Bár kissé még mindig pironkodva, de sisakomat felnyitva mondom, hogy ama néhány bolond társaságában magam is ott voltam. Meg is álltam olykor a tükör előtt, kerestem homlokomon a billogot. Majd kimentem az emberek közé és figyeltem: hallják-e rézkolompomat, értik-e a szavát? Kevesen voltak, és sajnálkozva néztek vissza rám. Körbetekintettem aztán, ösztönszerűen is keresni kezdtem a hozzám hasonlók közösségét. Így találkoztam a Kilencekkel '84 nyarán és Nagy Gáspárral '89 októberében.

A Beregvidék magyarsága Illyés Gyula mellszobrának avatására készült, a költő egy népesebb küldöttség tagjaként erre az alkalomra érkezett Beregszászba. A rendezvény előtt magányos városnéző sétára indult, ráérősen szemlélgette a kisváros eklektikus épületeinek hanyatló homlokdíszzeit, amikor megszólítottam. Megleپődött az első pillanatban, szavaimra kissé meg is hatódott, s felragyogott az arca. Ismert és az egyik legnépszerűbb magyar költő volt már ekkor, hisz a rendszerváltozás Nagy Imre tisztességes eltemetésével az Ő versének parancsa szerint történt, de hogy Beregszászban is? Igen – válaszoltam, régóta ismerem és szeretem a költészetét.

Aznap este – bár többen voltunk együtt Váriban – jutott egymásra is időnk. Én, a harmincnégy éves, még kötetnélküli poéta megmutattam néhány művemet. Gazsi olvasott, egyetértőleg bólogatott, majd némi összpontosítást követően – nekem szánt erősítésként – emlékezetből írta le a *Három megjegyzés: egy válasz* című, Kodály és Illyés ünnepére 1982-ben készült versét. Az ott vázolt történelem-közeli élethelyzetet azelőtt, de azt követően is átéltem, s nekem ma is roppantul sokat jelentenek az alábbi sorok:

*És ha valamit hiányolnak
a hirtelen-erősek
az olykor-bátrak?!...
majd figyelem őket
mikor az idő átrak vállukra is
– szívük fölé – száztonnákat!*

Már közeledett a tizenkettedik óra, amikor barátaink elindultak a beregszászi szálláshelyre. A Jóisten gondolt az utazókra, legjobb tudása szerint világította ki az éjszakát, de a kapuban megállva szinte kényszert érezünk, hogy fejünket a közeli templomtoronyra fordítsuk. Megértettük rögtön, hogy a kényszer forrása csakis a toronygomb fölött beállt telihold lehetett. Úgy bámult éppen, mintha egy ránk állított radarantenna lenne.

Gazsinak azonban sokkal humánusabb gondolata támadt. – Gyerekek! – szólalt meg jó kedvvel – Ismeritek Dzsónak azt a versét, hogy utolsó tantuszommal, a telehoddal hívom fel figyelmedet? – *Te égre tárt karú hatalmas Isten* – illesztette hozzá mindjárt a címet valaki.

Kovács Vilmos és Utassy Dzsó, a magyar költészet két fejedelmi rangú szegénylegénye, most nem kimondottan az előadás kedvéért kerültek Nagy Gáspár jobb- és balfelére. A Gáspár által teremtett és körülhatárolt, a valóságos és mégis megfoghatatlan Félelmen túli tartomány polgárai voltak maguk is. A Félelmen túli tartomány állampolgársága nem vásárolható, nem örökölhető és át sem ruházható. Csak szerzett joron juthat az ember fia oda, ahol Nagy Gáspár államalapító volt. Nehéz és viszontagságos útja műveivel van kikövezeve. Gondolja meg, aki erre az útra lép, fontolja meg, mit hagy maga után.

Nagy Gáspár 1981 decemberétől, az Írószövetség titkáráként a nemzeti ellenzék minden egyes megmozdulásában jelen volt, de csak költőként kerülhetett abba a helyzetbe, hogy lerakhassa az első követ azon az úton, amelyen el lehet indulni megkeresni azt a bizonyos, „*fölismerhetetlenre pofozott őszi hónapot.*” Útitársa és fegyvere az „*élére állított vers*”, amely „*sokat tehet... lesz remény, kezekben tündöklő kenyér; s ha elfogy az is: maga lesz a vér.*” Akik rá tudnak borulni a vers szívverésére, tudják, hogy a költő által keresett őszi hónap 1956 októbere, s az élére állított vers Dózsa kiegyenesített kaszájának vérszerinti rokona. Érti a verset a kádári hatalom is, hogyne értené, hiszen a kultúra miniszterhelyettesi székében irodalomtörténész ül, de egyelőre úgy tesz, mintha nem vett volna észre semmit sem. Egy év múlva azonban az Illyés Gyula *Egy mondatára* való utalás miatt Tóth Dezső kivéteti a Tiszatájából a *Három megjegyzés: egy választ*, bár tudván tudja, hogy az éneket elő lehet ugyan állítani, de attól csak még inkább felerősödik, és terjed, akár a fény.

A következő, 1983-as esztendőben, érezhetően közeledvén 1956 harmincadik évfordulója, világra jön a nagy számonkérés verse, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves.* A mesterien felépített mű nyelvi eszköztára mindössze néhány szó, de ezek megingathatatlan, szétszórhatatlan hadrendben állnak, megerősítve kétfelől a Nagy Imre-monogram különös felkiáltójeleivel. E versalakzat nyomában meglódul a lég, a szél pedig viszi a port, a homokot egyenesen a hatalmi rendszer gépezetébe. Szerencsétlen hatalmi rendszer! A határozott fellépést még fontolgtatja, de a Nagy Gáspár-i énekkel szemben a kiélesített pengearzenál már bevethetetlen. A rendszer oppozícióba vonul, a Félelmen túli tartományban pedig zászlófelvonáshoz készülődnek.

Mindössze negyedszázada, hogy néhány vers képes volt felrázni a magyar társadalmat, megrengetni a hatalmi rendszert. Elfelejteni ezt nem lehet, elhallgatni, figyelmen kívül hagyni igen. Mert jó ideje azt sulykolják tudatunkba, hogy a közösségi gondokat hordozó költészet ideje lejárt, tessék helyette elfogadni és fogyasztani a depoetizált, alulstilizált, nyelvileg minimalizált, töredezett, roncsolt szövegeket termelő ügynéklüli „lírát”. Ennek létjogosultságát kell törvényesíteni minél előbb, minél végérvényesebben. És erre a programra képeznek esztétákat, kritikusokat, erre bérelnek fel tapsolóembereket.

Ébredjünk már! Ezek hipnotizőrök! Ezek az anyanyelv leépítésén, a magyar kultúra nemzeti jellegének elszabotálásán fáradoznak! Nem kell ahhoz idegen megszállás, nem szükségesek már a kilóhető, felgyújtható tankok. Vannak láthatatlanul, lopakodva terjeszkedő nyomorító hatalmak is. Ezért aztán hiába óvtuk szabadságunkat, hiába öntöztük vérrel:

*Valahol mindig eltűnik
valahol mindig megtalálják
valahol mindig temetik
valahol mindig exhumálják
és
örökké nekünk szegezik
örökké fényes ellenpélda
örökké rajtunk keresik
örökké mégis bennem él ma!*

Így legyen hát. Akkor megmaradunk. Én erre tartogatom az Utassytól örökölt utolsó tantuszom.